

به نام خدا

حق بهره‌برداری، ابزاری برای مدیریت ماهیگیری

مؤلف:

دکتر سید امین الله تقوی مطلق

ویراستار علمی:

دکتر شهرام عبدالملکی

سرشناسه	تقوی مطلق، سیدامین‌الله، ۱۳۳۵ -
عنوان و نام پدیدآور	حق بهره‌برداری، ابزاری برای مدیریت ماهیگیری / مولف سیدامین‌الله تقوی مطلق؛ ویراستار علمی شهرام عبدالملکی.
مشخصات نشر	تهران: موسسه تحقیقات علوم شیلاتی کشور، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	۱۵۱ ص. : مصور، جدول، نمودار.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۸۴۵۱-۲۲-۸
وضعیت فهرست نویسی	فیبا :
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: ماهیگیری
موضوع	Fishing :
موضوع	: شیلات -- مدیریت
موضوع	Fishery management :
موضوع	: شیلات -- قوانین و مقررات
موضوع	Fishery law and legislation :
شناسه افزوده	: عبدالملکی، شهرام، ۱۳۴۴ -، ویراستار
شناسه افزوده	: موسسه تحقیقات علوم شیلاتی کشور
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۷ ح ۷/ت ۷/SH۴۴۳
رده بندی دیویی	: ۷۹۹/۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۲۵۱۷۴۲

نام کتاب : حق بهره‌برداری، ابزاری برای مدیریت ماهیگیری

مؤلفین : دکتر سیدامین‌الله تقوی مطلق

ویراستار علمی: دکتر شهرام عبدالملکی

ویراستار ادبی : گل اندام آل علی

شمارگان : ۶۰۰

چاپ اول : سال ۱۳۹۷

ناشر : موسسه تحقیقات علوم شیلاتی کشور

ناظر چاپ : مدیریت اطلاعات و ارتباطات علمی

(نشانی : میدان هفت تیر، خیابان قائم مقام فراهانی، خیابان مشاهیر، نبش خیابان غفاری، پلاک ۵،

موسسه تحقیقات علوم شیلاتی کشور، تلفن ۸۸۳۸۱۰۶۸ - www.ifro.ir)

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۸۴۵۱-۲۲-۸ (ISBN : 978-600-8451-22-8)

قیمت : ۱۶۰۰۰۰ ریال

حق چاپ برای موسسه تحقیقات علوم شیلاتی کشور محفوظ است.

پیشگفتار

از زمان‌های قدیم، ماهیگیری منبع اصلی غذا برای انسان و ایجاد اشتغال و سود اقتصادی برای افرادی که به این فعالیت پرداخته‌اند بوده است. از سوی دیگر با افزایش آگاهی و توسعه پویای ماهیگیری، مشخص شد که منابع زنده دریایی اگرچه تجدید پذیرند ولی نامحدود نیستند و اگر خواهان پایداری نقش آنها در تغذیه، اقتصاد و رفاه اجتماعی بواسطه رشد جمعیت جهانی باشیم ضروری است به طور مناسبی مدیریت شوند.

تصویب عهدنامه ۱۹۸۲ قوانین دریاها در سازمان ملل، چارچوب‌های جدیدی را برای مدیریت بهتر منابع دریایی فراهم کرد. این رژیم حقوقی جدید مربوط به اقیانوس‌ها به کشورهای ساحلی حق و مسئولیت مدیریت و بهره‌برداری از منابع ماهیگیری در محدوده آبهای سرزمینی^۱ سرزمینی^۱ را که ۹۰ درصد منابع جهانی ماهیگیری را دربردارد می‌دهد.

در سال‌های اخیر ماهیگیری جهانی به طور چشمگیری به توسعه صنعت غذایی انجامیده است و بسیاری از کشورها در تلاشند که از مزایای این فرصت نوظهور برای سرمایه‌گذاری در ایجاد ناوگان‌های بیشتر ماهیگیری و کارخانه‌های فرآوری استفاده نمایند و در جهت پاسخ به افزایش تقاضاهای جدید جهانی به غذاهای دریایی اقدام نمایند. لذا، روشن است که تعداد زیادی از منابع ماهیگیری نمی‌توانند پایدار باشند و اغلب افزایش کنترل نشده بهره‌برداری از آنها موجودیت آنها را تهدید می‌کند.

نشانه‌های روشن صید بی‌رویه و فشار صید بر ذخایر گونه‌های مهم، تغییرات در زیست‌بوم‌ها و زیان‌های اقتصادی و تضادهای بین‌المللی در مدیریت و تجارت ماهی، پایداری درازمدت ماهیگیری و نقش آن را در فراهم کردن غذا دریای تهدید می‌کند.

^۱ آب‌های سرزمینی یا دریای سرزمینی: به حاشیه‌ای از دریای مجاور ساحل گفته می‌شود. این قسمت از دریا به همراه فضای بالا، بستر دریا و زیر بستر آن تحت حاکمیت کشور ساحلی قرار دارد، محدوده دریای سرزمینی بر اساس کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها، حداکثر دوازده مایل دریایی (هر مایل دریایی حدود ۱۸۵۲ متر است) از خط مبدأ دریاست. خط مبدأ پائین‌ترین حد جزر دریاست. قاعده تعیین حداکثر دوازده مایل به عنوان دریای سرزمینی در حال حاضر به عنوان قاعده حقوق بین‌الملل عرفی پذیرفته شده است.

بدین منظور، در جلسه بیست و هشتم کنفرانس فائو در ۳۱ اکتبر سال ۱۹۹۵ دستورالعمل ماهیگیری مسئولانه^۲ به تصویب اعضاء فائو رسید. این دستورالعمل تأکید بر سه موضوع ذیل دارد:

۱- مسئولیت در برابر محیط زیست

۲- مسئولیت در برابر صنعتی که ماهی و محصولات ماهی را تولید می‌کند.

۳- مسئولیت در برابر مصرف‌کنندگان ماهی

این سه مسئولیت در تمامی بندهای دستورالعمل به روش‌های مختلف جاری می‌باشد، ولی در بند ۱۱ (عملیات بعد از صید و تجارت) موضوع مسئولیت در برابر مصرف‌کننده بوضوح برجسته شده است.

بر اساس تخمین‌های سازمان خواروبار و کشاورزی جهانی (فائو)، بخش مهمی از ذخایر ماهیگیری دنیا یا به طور کامل بهره‌برداری شده‌اند، برخی تحت فشار صید ویا تهی شده‌اند و ضرورت دارد شرایطی فراهم شود که بازسازی شوند تا بهره‌برداری دراز مدت از این ذخایر تضمین شود.

دستورالعمل ماهیگیری مسئولانه فائو، کشورها را در بهره‌برداری پایدار از منابع ماهیگیری هدایت می‌کند تا بتوانند با بکارگیری آن بهره‌برداری درازمدت از ذخایر ماهیگیری خود را تضمین کنند.

رژیم مدیریتی مبتنی بر واگذاری حق بهره‌برداری یا حق استفاده به بهره‌برداران نشان داده که ظرفیت بهره‌برداری پایدار بیولوژیک از منابع ماهیگیری را در جهان ایجاد کرده است و از سوی دیگر، بکارگیری این رویکرد، میتواند پایداری اقتصادی ماهیگیری را در درازمدت تضمین کند. بنابراین، کشورها می‌توانند در هر کدام از ماهیگیری‌های خود متناسب با نوع و خصوصیات ماهیگیری روش‌های تخصیص حق برداشت از ذخایر را بین صیادان و صاحبان ناوگان صیادی اجرایی کنند و زمینه اقتصادی کردن دراز مدت برداشت از منابع ماهیگیری خود را فراهم آورند.

² Code of Conduct for Responsible Fisheries

طی بیست سال گذشته، رژیم مدیریتی مبتنی بر واگذاری حق استفاده یا حق بهره‌برداری به طور نسبی توسعه یافته و موفقیت‌هایی را در مقایسه با سایر رژیم‌های مدیریتی معمول مانند مدیریت گونه‌ای، تعیین فصول آزادی و ممنوعیت صید، تعیین اندازه چشمه تور و محدودیت ابزار صید و ناوگان صیادی کسب نموده است.

کتاب حاضر درصدد است که ضمن توضیح ابعاد و مولفه‌های مختلف مدیریت ماهیگیری، چالش‌ها و رویکردها، با معرفی رژیم‌های مختلف ایجاد حق بهره‌برداری در ماهیگیری، زمینه توجه بیشتر به این نوع رژیم مدیریتی را در مدیریت ماهیگیری ایران فراهم آورد.

امید است که با توسعه و اجرای دقیق این نوع رژیم مدیریتی، بتوان پایداري بهره‌برداری از منابع ماهیگیری را از سویی و از سوی دیگر، اقتصادی کردن انواع ماهیگیرهای موجود در ایران را فراهم آورد تا نسل‌های آینده خود را از این نعمت خداداد بهره‌مند سازیم.

دکتر سید امین الله تقوی مطلق

(عضو هیئت علمی موسسه تحقیقات علوم شیلاتی کشور)

فهرست مندرجات

پیشگفتار

فصل ۱: سیستم‌های ماهیگیری.....	۱
مقدمه.....	۱
۱-۱- انواع سیستم های ماهیگیری.....	۲
۱-۱-۱- سیستم طبیعی.....	۲
۱-۱-۲- سیستم انسانی.....	۲
۱-۱-۳- سیستم مدیریت ماهیگیری.....	۳
۱-۲- توصیف سیستم‌های ماهیگیری.....	۷
۱-۳- مقیاس مکانی ماهیگیری.....	۷
۱-۳-۱- ماهیگیری خرد در مقایسه با ماهیگیری با مقیاس بزرگ.....	۱۰
۱-۴- سایر رویکردها در توصیف سیستم ماهیگیری.....	۱۲
۱-۴-۱- سیستم طبیعی ماهیگیری.....	۱۳
۱-۴-۲- ماهی.....	۱۳
۱-۴-۳- ذخیره ماهی در برابر جمعیت ماهی.....	۱۶
۱-۵- توزیع مکانی منابع ماهیگیری.....	۱۸
۱-۵-۱- سرمایه طبیعی.....	۱۹
۱-۵-۲- زیست‌بوم.....	۲۱
۱-۶- انواع زیست بوم‌های ماهیگیری.....	۲۴
۱-۷- صیادان.....	۲۷
۱-۸- انواع روش‌های صید.....	۲۸

۲۸	۱-۸-۱- تورهای پیاله‌ای (محاصره‌ای)
۲۸	۱-۸-۲- تورهای ترال، سایر تورهای کششی و ابزارهای صید کفروب
۲۹	۱-۸-۳- تورهای گوشگیر (شناور و ثابت)
۲۹	۱-۸-۴- سبدها و تله‌ها
۳۰	۱-۸-۵- قلاب‌ها
۳۰	۱-۸-۶- سایر روش‌ها
۳۱	۱-۹- فراتر از صیادان
۳۱	۱-۱۰- مرحله پس از صید
۳۳	۱-۱۱- بازاریابی و توزیع
۳۳	۱-۱۱-۱- بازاریابی
۳۵	۱-۱۲- فرآوری
۳۷	۱-۱۲-۱- بازار
۳۷	۱-۱۲-۲- قدرت بازار
۳۸	۱-۱۲-۳- محدودیت‌های قراردادی
۳۸	۱-۱۳- مصرف‌کنندگان
۳۹	۱-۱۳-۱- آنچه مصرف‌کنندگان ترجیح می‌دهند
۴۰	۱-۱۳-۲- تقاضای مصرف‌کننده
۴۲	فصل ۲: مدیریت ماهیگیری
۴۲	مقدمه
۴۷	۲-۱- طرحها و برنامه های مدیریت، اقدامات، دستورالعمل‌ها و راهبردها
۵۱	۲-۲- ملاحظات اکولوژیک و زیست‌محیطی
۵۳	۲-۳- ملاحظات فنی

- ۴-۲- ملاحظات فرهنگی و اجتماعی ۵۵
- ۵-۲- اهداف اقتصادی ۵۷
- ۶-۲- ملاحظات اعمال شده از سوی سایر بخش‌ها ۵۸
- ۱-۶-۲- قوانین ملی ۵۹
- ۱-۶-۲- قوانین، مقررات و ابزارهای بین‌المللی ۶۰
- ۷-۲- دلایل رویکرد زیست بومی در ماهیگیری ۶۱
- ۱-۷-۲- رویکرد زیست بومی در ماهیگیری ۶۱
- ۸-۲- اطلاعات موردنیاز مدیریت از بیولوژی و اکولوژی ۶۶
- ۱-۸-۲- پارامترهای بیولوژیک گونه‌های هدف و غیر هدف ۷۲
- ۲-۸-۲- آسیب‌پذیری ماهیگیری ۷۲
- ۳-۸-۲- اثرات ماهیگیری بر ذخایر و زیست‌بوم ۸۶
- ۹-۲- ارکان مدیریت ماهیگیری ۸۸
- ۱-۹-۲- دلایل عدم موفقیت بازار ماهیگیری ۹۳
- ۲-۹-۲- تنوع ناوگان، هزینه‌ها، بازار و تغییرات ذخیره ۹۵
- ۳-۹-۲- تعادل زیست اقتصاد و عواقب ماهیگیری تنظیم نشده ۹۶
- ۴-۹-۲- اقتصاد حداکثر تولید پایدار ۹۹
- ۵-۹-۲- حداکثر سود حاصل از منابع ۱۰۰
- ۶-۹-۲- رویکرد نظری سرمایه ۱۰۰
- ۷-۹-۲- هزینه فرصت در صیادی ۱۰۳
- ۸-۹-۲- منابع ماهیگیری اساس توسعه اقتصادی ۱۰۴
- ۹-۹-۲- اقتصاد تولید صید ۱۰۵
- ۱۰-۹-۲- دلایل زیست اقتصادی و مرجع تعادل ۱۰۸

۱۱۰	مشکل اقتصادی دسترسی آزاد
۱۱۴	مدیریت مبتنی بر حق بهره‌برداری
۱۱۵	منطق اصلی مدیریت ماهیگیری مبتنی بر حق بهره‌برداری
۱۱۸	تعریف حق بهره‌برداری (حق استفاده) در ماهیگیری
۱۲۰	فصل ۳: حق بهره‌برداری، ابزاری برای مدیریت ماهیگیری
۱۲۱	فواید اقتصادی و موضوعات اجتماعی ایجاد حق بهره‌برداری
۱۲۳	اشکال مختلف ایجاد حق بهره‌برداری بکارگرفته شده در مدیریت ماهیگیری
۱۲۳	محدودیت ورود یا حق دسترسی
۱۲۳	واگذاری حق درون داد (میزان تلاش صیادی)
۱۲۴	واگذاری حق برون‌داد
۱۲۴	واگذاری حق برداشت از يك منطقه، حوزه یا ناحیه خاص
۱۲۶	وضعیت ماهیگیری در ایران
۱۲۹	ساختار ماهیگیری در ایران
۱۳۲	منابع